

# Száz esztendeje született Balogh István, a magyarságismeret debreceni jelese

Az Alföld legnagyobb városának tanyavilágából indult, életművével a Kárpát-medencében folyó XX. századi tudományművelés első vonalába emelkedett. Balogh István széles kört átfogó, ma már klasszikusnak mondható publikációiból több mint hét évtized óta merítenek – úgyszólván naponta – főként a történészek és az etnográfusok, de a művészetek, különösen a városépítéssel és az irodalom múltjának kutatói is.

Ha a magyar tudománytörténetben méltán elfoglalt helyét próbáljuk körvonalazni, több síkon kell körültekintően. A két nagy vonzáscentrummal, Debrecennel és Nyíregyházával, a hajdúsági, továbbá a szabolcs-szatmári városokkal, a tájon ülő falvakkal jelezhető országgrész története, népelete, műveltségének sokszínű tartalma, világlátása sok tekintetben Balogh István érdeméből vált kivételes mélységben ismertté a hazai kutatásokban, s azt követve az egymás után sorakozó nemzedékek tudatában. Ő el tudott szakadni a hosszú ideig érvényes, félig romantikus, félig a „rétegspecifikus” érdekek által sugallt beállításoktól, egyedül a tudományos hitelesség Györfly Istvánt követő igénye vezérelte. Balogh István „szakmai” pályafutása a magyar, s annak részeként az alföldi tudományosság lassan, de nagyon tartalmasan fellendülő szakaszában bontakozott ki. Életműve szemlélete és témaválasztása szerint is szervesen kapcsolódik közvetlen debreceni tudós múzeumi elődei, Zoltai Lajos és Ecsedi István történeti és néprajzi munkáihoz. Kutatásait ő bővítette tovább, amikor a középkortól fogva a paraszti gazdálkodás, a települési rend – azon belül különösen a tanyák – és a társadalom, a népi és az intézményes művelődés vizsgálatát a Szabó István professzor és barátai-tanítványai körül kifinomálódott, európai színvonalú debreceni agrártörténeti iskolához kapcsolta.

Balogh István 1912. november 29-én látta meg a napvilágot Debrecen nagy kiterjedésű határában, a hagyományos parasztvilág rendje szerint élő, nem éppen jómódú, ám a tanulás értékét felismerő civis családban. Mint önéletrajzában is olvasható, már a családi körben megkapta az indítást az egész pályafutását meghatározó, szinte hitvallásként átélte, szoros debreceni kötődéshez. Alapeleme volt annak a kálvini munkálkodó szorgalom, a puritán tisztesség és a harmonikus családra meg a tágabb közösségre figyelés. Egyéniségében, puritán életvitelében töretlenül hűséges maradt az ifjú éveiben megszokottakhoz. Ahogy mondani szokták: kifejezetten „jó kötésű”, izmos alkatú férfi volt. Idősebb korában is meglátszott, hogy a fizikai munka, az időnkénti katonaelet is formálta, a testtartását éppúgy, mint az egyéniségét. Hallgatósága öröme a Debrecen vidéki népnyelv izeivel alkotta mindig pontos és szemléletes mondatait. Barátságot, nyitottságot és biztatást sugárzó tekintetével, okos és nyugodt szavával mindenkinek meg tudott győzni arról, hogy segítőkész humanista. Az igazához, a tényekhez hajlíthatatlanul ragaszkodott, a debreceni fészekből érkező Für Lajos nem ok nélkül nevezte őt „szókimondó debreceni civisnek”.

Balogh István minden iskolai „lépcsőfokot” szülővárosában járt végig, a nagy tradíciójú Kollégiumban szerzett érettségi után a bölcsészkaron 1931-ben kezdte és 1935-ben fejezte be egyetemi tanulmányait történelem-földrajz szakon, megtoldva tanári képesítő vizsgával is. Hamarosan doktorált, disszertációja Debrecen Rákóczi-kori hadiszolgáltatásairól szólt, terjedelmes levéltári anyag eredeti feltárása alapján. Még egyetemi hallgatóként, 1933-ban hívta meg őt a Déri Múzeumba Ecsedi István. 1937-ben kinevezést kapott. Egy év múlva kutatóútra mehetett Bécsbe és Berlinbe. Hazatérve (a katonai behívások miatti megszakításokkal) 1944 végéig mindenestül muzeológusként bedolgozta magát a szakmai rejtelmekbe, főképpen a néprajzi gyűjteménybe. Széles megalapozású, forrásértékű publikációi sorra jelentek meg az igényes debreceni fórumok mellett az Ethnographiában, a Válaszban, a szegedi Népünk és Nyelvünk c. folyóiratban. Legnagyobb szakmai elismerését ennek nyomán Györfly Istvántól kapta. Figyelemmel követte a harmincas évektől sorjázó, valóságfeltáró szociográfiákat, velük együtt különösen Erdei Ferenc munkáit, Veres Péter írásait. Ekkoriban alakult ki az egész pályáivét átható, mély barátsága a hosszú budapesti levéltári szolgálat után 1943-ban a debreceni katedrára került Szabó Istvánal. 1945 tavaszán oroszlanrészről vállalt (Lükő Gáborral együtt) a bombasérült múzeum újra nyitását megelőző gyűjteménymentésben.

Rövidesen lezárult a tudóssá érlelő, sikeres szakmai évtized. Balogh István 1945–1948 között nem kevés konfliktussal járó közéleti-közigazgatási szerepet kapott: A Nemzeti Parasztpárt főispánnak delegálta Szabolcs-Szatmárba, majd Hajdú megyébe és Debrecenbe is. Beosztásáról, miután látta a rákosista diktatúra kiépülését, az ellene és Szabó István ellen indított, aljasan kiagyalt politikai támadásokat, „a fordulat éve” őszén lemondott. 1949–1957 között ismét a Déri Múzeumban szolgált, most már

igazgatóként, de a városi vezetés nem nézte őt jó szemmel, „osztályidegen” lett, tudományos érdemei sem számítottak. Az 1956-os őszi forradalom utáni „tisztogatásba” – hamis vádat kreáltak ellene – ő is belekerült. Kénytelen volt egy muzeológusi állásba távozni a jó hírek örvendő Jóna András Múzeumba, Nyíregyházára, vállalva a sok időt felemészítő, de mint feleségének önéletrajza tanúsítja, a nyugodt olvasgatást is biztosító napi ingázást. Hat tartalmas múzeumi esztendő után, 1963 és 1975 között az utolsó szíve szerinti munkahelyén, a Szabolcs-Szatmár Megyei Levéltárban, mint igazgató dolgozott „munkajogilag” is aktív éveiben. Azt követően – változatlanul ingázóként – még közel két évtizedig munkálkodott a nagyon jó munkatársi szellemiségű, őt nagy szeretettel körülvevő nyíregyházi közösségben. (Az életét megszépítő harmóniáról szívesen beszélt nekem is a levéltárigazgatók évi kétszeri összehívott tanácskozásain, az esti sétákhoz többnyire társított beszélgetések során.)

Előzetes sejtéseivel szemben, a szabolcsi megyeszékhelyen Balogh István megbecsülést és bizalmat élvezhetett. A bizalmat érezve, az akkori levéltári tennivalókat jellemző napi igazgatási, iratbegyűjtési, rendezési, nyilvántartási feladatok gondos ellátása mellett, a minisztérium támogatását is bírva, visszatérhetett a közel három évtizede kezdett történeti kutatásokhoz. Témaválasztásában kiemelt helyet kapott a Debrecennél sokkal kevésbé kutatott Nyíregyháza és vonzásvidéke múltja. Az egymást követő dolgozatokkal, a további levéltárakra kiterjesztett feltárásokkal együtt a fáradhatatlan Balogh István végre országos kitekintésű és egyéni megközelítésű táji szintéziseket alkothattott. Ezek legismertebbjei a Szabó István szerkesztette, 1965-ben megjelent, két kötetes agrártörténeti alpmunkában láttak napvilágot. Néprajzi kismonográfiát írt a Hajdúságról, majd Debrecenről (1969, 1973), minden korábbinál alaposabban megvilágította a debreceniség tartalmát. Címzavak sorát írta meg a Néprajzi Lexikonba. Levéltári elődjével, a kiváló felkészültségű Hársfalvi Péterrel, az irodalomtörténész Margócsy Józseffel és másokkal együtt jelentős részt vállalt a nyíregyházi főiskolai képzés elindításában és erősítésében is, szívesen foglalkozott a szakdolgozatot írókkal. 2007. május 4-én egy kivételes emberi és tudományos értékeket felmutató életutat szakított meg a halála.

Személyes élményekre is építő, rövid emlékezésünket zárva ki kell emelnünk azokat a példás törekvéseket, amelyek Balogh István személyének méltó megbecsülését, kiváló munkáinak a tudományban és a közismeretben a folyamatos kamatoztatását szolgálják. A születése 70. évfordulóján tartott nyíregyházi, a 80. évfordulóján sorakerült debreceni, a 90. éves szabolcsi tisztelgő ülészekokon és a kapcsolódó kiadványokban a történész, a néprajzkutató tábor jelesei – köztük az életútját baráti erővel támogató, elismertetéséért kitartóan küzdő Balassa Iván – a múzeumi és a levéltári gárdával közösen méltatták a munkásságát. A publikációk sorából kiemelkedik Rácz István professzor elemzése Balogh István tudományos pályájáról. Igen fontos életmű-bibliográfiájának közzététele is.

A legtöbbet a hozzá méltó emlékkörzésben a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár tette, az évenkénti megemlékezéseken túl négy önálló kötetel fejezte ki nagyrabecsülését Balogh István iránt, Kujbusné Mecsei Éva, Henszel Ágota és Lácay Magdolna az együtt töltött években kialakult hálás tisztelettel vezérelt közreműködésével. Kilencvenedik születésnapján egy rangos tisztelgő kötetel köszöntötték Balogh Istvánt (Thesaurus solemnis, 2002). 2007-ben kiadták Nyíregyházához és megyéjéhez kapcsolódó tanulmányainak igen jó válogatását, 2010-ben megjelentették hűségese felesége, a tanítónő Dávid Gabriella műves önéletrajzát, 2012-ben pedig Balogh István nyugodt hangvételével is izgalmas, őszinte önéletrajzát, „Nekem szerencsém volt” címen, értékes és megjelenítő erejű fotóemlékekkel kísérve.

Szabó Ferenc

## Hová röpül a páva?

*Negyven éve jelent meg*

*a Honismereti Híradó különszáma*

Az 1960-as évek végén a magyar szellemi élet nevezetes eseményére került sor: a Magyar Televízió meghirdette és lebonyolította a „Röpülj páva” népdalversenyt, aminek nyomán Röpülj páva-körök száza alakultak az országban. A Hazafias Népfront „*Hová röpül a páva?*” témában szakmai tanácskozásokat rendezett, ezek anyagából dr. Morvay Péter módszertani kötetet állított össze, ami 1972-ben meg is jelent, mint a *Honismereti Híradó* „nulladik” évfolyamának különszáma.